

**Het inschakelen van tolken bij de
integratie van dove en slechthorende
leerlingen en studenten in het
"gewone" onderwijs**

Maart 2003

Auteur werktekst:

Myriam Vermeerbergen

Inhoud

1. Inleiding	p. 3
2. Waarom dit experiment?	p. 4
3. Over welke kinderen en jongeren gaat het?	p. 6
4. Knelpunten	p. 7
4.1. Omtrent het experiment	p. 7
4.2. Omtrent de kennis van Vlaamse Gebarentaal	p. 8
4.3. Omtrent de specificiteit van tolken in onderwijs en de opleiding van tolken	p. 8
4.3.1. Specificiteit	p. 8
4.3.2. Moeilijk te tolken vakken	p. 9
4.3.3. Voorbereiding tolkwerk	p. 9
4.3.4. Tolkniveaus	p. 9
4.4. Omtrent sociale en psychologische factoren	p. 10
4.5. Omtrent de hiaten in het lexicon	p. 11
4.6. Omtrent het gebrek aan tolkuren en tolken	p. 10
4.7. Omtrent de budgetten	p. 12
4.8. Specifieke knelpunten omtrent schrijftolken	p. 12
4.8.1. Beschikbaarheid schrijftolken	p. 12
4.8.2. Beroepsprofiel	p. 13
4.9. Omtrent de aanvraagprocedure	p. 12
4.10. Omtrent de regels voor het aanwenden van tolkuren	p. 14
4.11. Omtrent het organiseren van de inzet van tolken	p. 14
4.12. Omtrent de beperking tot secundair en hoger onderwijs	p. 14
4.13. Omtrent de kwaliteit en het imago van het buitengewoon onderwijs	p. 15

1. Inleiding

In de loop van de voorbije decennia zagen we een belangrijke toename van het aantal dove en slechthorende kinderen en jongeren dat -tenminste voor een deel van zijn/haar onderwijsloopbaan- les volgt in het gewone onderwijs en niet (meer) in een zogenaamde "dovenschool". Deze integratiebeweging wordt gestimuleerd door dienstencentra voor doven en slechthorenden, door de overheid, door (vele) ouders en ouderverenigingen en -in beperktere mate- ook door de Dovengemeenschap. Tot zo'n vijf jaar geleden was geïntegreerd onderwijs enkel mogelijk voor slechthorende en dove kinderen en jongeren met goede orale vaardigheden. De leerling/student diende immers les te kunnen volgen in de gesproken taal en dus in voldoende mate aan de gesproken interactie te kunnen deelnemen. Sinds enkele jaren bestaat in Vlaanderen echter het "experiment tolken in het onderwijs" waardoor een -elk jaar stijgend- aantal leerlingen bij integratie in het gewone onderwijs voor een gedeelte van de lessen gebruik kan maken van de diensten van een (gebaren(taal)- of schrijf-)tolk. Een beroep kunnen doen op een (gebarentaal)tolk betekent dat ook kinderen en jongeren met minder goede orale vaardigheden kunnen kiezen voor het gewone i.p.v. voor het buitengewone onderwijs.

Deze tekst gaat over dit inzetten van tolken bij de onderwijsintegratie van dove en slechthorende kinderen. Allereerst wordt het hoe en het waarom ervan geschetst. Het grootste deel van de tekst is echter gewijd aan de toch wel vele knelpunten die er (nog) bestaan.

Voorliggende tekst is geschreven door het Vlaams GebarentaalCentrum (VGTC) in overleg met de volgende organisaties:

- Fevlado, de Federatie van Vlaamse DovenOrganisaties;
- CAB, het Communicatie-Assistentie Bureau;
- CORA, de feitelijke vereniging van alle Vlaamse "dovenscholen";
- OPDOSS, Optimale Participatie en integratie van Dove en Slechthorende kinderen en volwassenen in de Samenleving;
- BSH Gent, Begeleiding Studenten met een Handicap Gent (in overleg met een aantal diensten voor de begeleiding van studenten met een handicap in andere steden/regio's).

De eerste versie van dit document is ontstaan door het samenvoegen van drie reeds bestaande nota's. Het gaat hier om:

- "Nota i.v.m. inschakeling van doventolken bij onderwijsintegratie van leerlingen met een auditieve handicap", een document van 9/2/2001, geschreven door de orthopedagogen Koen Vander Beken (O.C. St. Gregorius) en Paul Bulckaert (M.P.I. Spermalie);
- "Het inschakelen van tolken bij de onderwijsintegratie van dove en slechthorende leerlingen en studenten-enkele aandachtspunten" een tekst in maart 2002 geschreven door Myriam Vermeerbergen in naam van het Vlaams GebarentaalCentrum;
- "Dossier tolken in het onderwijs" van Fevlado, een tekst van mei 2002.

Dirk De Witte van het coördinerend tolkenbureau CAB zorgde voor de eerste aanvullingen en verbeteringen. De versie die zo ontstond, is dan gelezen en van aanvullingen, correcties en commentaar voorzien door medewerkers van de hiervoor genoemde organisaties (i.e. VGTC, Fevlado, CAB, CORA, OPDOSS en BSH Gent). Bij het schrijven van voorliggende versie van de tekst werd rekening gehouden met nagenoeg alle gemaakte opmerkingen.

Het is de bedoeling dit document over te maken aan de bevoegde instanties en overheden. We hopen dat het een vertrekpunt kan zijn voor verdere/nieuwe gesprekken over

hoe het nu verder moet met het (geïntegreerd) onderwijs aan dove en slechthorende kinderen en jongeren in het algemeen en over de rol en plaats van tolken daarbij in het bijzonder.

2. Waarom dit experiment?

Dat er precies nu sprake is van het inschakelen van tolken in het onderwijsintegratieproces is niet toevallig. Deze evolutie kadert in een geheel van maatschappelijke ontwikkelingen aangaande de visie op d/Doof-zijn¹ en de rol en status van gebarentalen. Een korte schets:

- Dove en slechthorende mensen werden tot niet zo erg lang geleden uitsluitend beschouwd als een soort van "horende mensen met een gebrek". De laatste tijd is men echter ook gaan beseffen dat D/doof-zijn niet alleen maar een medische diagnose is maar ook een socio-cultureel gegeven. Dove mensen maken deel uit van een gemeenschap met een eigen taal, eigen gewoonten, eigen tradities,... Zeker ook binnen die Dovengemeenschap is men d/Doofheid meer en meer gaan beschouwen als een sociaal-cultureel gegeven en in mindere mate als een handicap. Men realiseert zich dat d/Dove mensen in de samenleving ten onrechte in vele opzichten aan de kant staan.
- Een belangrijke hindernis voor meer maatschappelijke participatie is het doorgaans lage opleidingsniveau. Dove kinderen en jongeren -zeker indien ze niet goed kunnen spraakafzien en/of spreken- waren tot voor kort aangewezen op buitengewoon onderwijs. Het daar geboden onderwijs was –en is- voor het leeuwendeel van de programma's in het beste geval inhoudelijk vergelijkbaar met het beroepsonderwijs; technische opleidingen of een "doorstroming": algemeen vormend onderwijs gericht op verdergezette studie werden/worden slechts in zeer beperkte mate aangeboden². Het onderwijs in de "dovenschool" resulteert meestal ook in een kwalificatiegetuigschrift en niet in een diploma. De Dovengemeenschap –zeker de Dove ouders van Dove kinderen- drongen/dringen steeds meer aan op meer keuzemogelijkheden evenals op de mogelijkheid een "echt" diploma te behalen.
- Dove en slechthorende kinderen en jongeren integreren in het gewone onderwijs gebeurt al veel langer. Ouderverenigingen, dienstencentra voor doven en slechthorenden en de overheid stimuleren reeds enige tijd onderwijsintegratie en inclusief onderwijs. Heel wat ouders wens(t)en dat hun dove kind gewoon onderwijs kan volgen. De voorbije decennia heeft deze integratiebeweging ertoe geleid dat de meeste dove en slechthorende kinderen die voldoende vlot aan de gesproken interactie kunnen deelnemen (de z.g. orale dove kinderen) zeker in het secundair onderwijs in een "gewone" school terechtkwamen. Doordat steeds meer kinderen de weg naar dat gewoon onderwijs vonden, verminderde het

¹ Het is gebruikelijk een onderscheid te maken tussen doof –met kleine d- en Doof –met grote D. Wie een gehoorverlies van meer dan 90 dB aan het beste oor heeft, noemt men doof. Doof -met grote D- verwijst niet naar de gehoorstatus maar wel naar het lidmaatschap van de socio-culturele Dovengemeenschap.

² In twee (middelbare) dovenscholen kunnen leerlingen gedurende enkele jaren een programma volgen dat –al dan niet na het afleggen van examens voor de centrale examencommissie- toegang geeft tot het gewone onderwijs. Dove en slechthorende kinderen en jongeren volgen dan de eerste jaren van hun middelbaar onderwijs in een “dovenschool” en stappen daarna over naar een gewone school waar ze hun middelbare opleiding afmaken. Een volledige middelbare opleiding in een dovenschool die dan toelaat om zonder meer na dat middelbaar over te stappen naar een hogeschool of universiteit bestaat niet in Vlaanderen.

aantal leerlingen in het Bu.S.O. type 7. Dit leidt er uiteraard ook toe dat de beroepskeuzemogelijkheden steeds beperkter worden.

- Kinderen en jongeren met beperkte(re) orale vaardigheden bleven echter noodgedwongen aangewezen op (het beperkte aanbod van) het buitengewoon onderwijs. Zij konden immers niet voldoende goed spraakafzien en/of spreken om in een gewone klas/school te kunnen functioneren. Voor deze groep ging het B.O. gaandeweg wel meer aandacht besteden aan een goed curriculum dat zo dicht mogelijk bij het curriculum van de gewone school ligt. Het resultaat was/is dat verschillende dove kinderen (met beperkte mogelijkheden om aan de gesproken interactie deel te nemen) een voldoende niveau bereik(t)en om te kunnen aansluiten bij het gewoon onderwijs. Ze kunnen m.a.w. inhoudelijk meer aan dan de inhouden van het beroepsonderwijs. Er werden –en worden– uiteraard wegen gezocht om ook deze jongeren zich maximaal te laten ontplooiën.

Samengevat kunnen we stellen dat er meer en meer aangevoeld werd/wordt dat ook dove kinderen en jongeren met beperkte(re) orale vaardigheden recht hebben op een onderwijsaanbod dat momenteel niet geboden wordt door het buitengewoon onderwijs en dat er voor deze kinderen en jongeren een oplossing diende te worden gevonden. Dit aanvoelen ging/gaat samen met andere (maatschappelijke) evoluties, onder meer deze betreffende de erkenning van gebarentalen.

Tot niet erg lang geleden werd een gebarentaal in het beste geval beschouwd als een handig, zij het erg beperkt, hulpmiddel voor mensen die geen gebruik konden maken van een "echte taal". Ondertussen heeft voldoende wetenschappelijk onderzoek aangetoond dat gebarentalen wel degelijk volwaardige natuurlijke talen zijn, gelijkwaardig aan gesproken talen. Het heeft enige tijd geduurd voor de maatschappelijke en wetenschappelijke erkenning van gebarentalen Vlaanderen heeft bereikt maar sinds een tiental jaren zien we ook hier een toenemende interesse voor (het gebruik van) de Vlaamse Gebarentaal. Er wordt –vooral vanuit de Dovengemeenschap– aangedrongen op de erkenning van de Vlaamse Gebarentaal als "moedertaal", als eerste taal, voor Dove gebarentaalgebruikers en op het gebruik van deze gebarentaal als onderwijsmedium. Vooral Dove volwassenen en Dove ouders van D/dove kinderen, maar ook steeds meer taalkundigen, psychologen en (ortho)pedagogen, zijn ervan overtuigd dat D/dove kinderen betere opleidingsperspectieven hebben wanneer een gebarentaal een plaats krijgt in de school. Dit kan in twee vormen: door het gebruik van een gebarentaal door de leerkracht(en) zelf (in de dovenscholen of in "dove klasjes" in een gewone school) of door het inschakelen van een gebarentaaltolk in een klas/school waar enkel de gesproken taal het onderwijsmedium is.

Meer en meer wordt trouwens duidelijk dat ook dove en slechthorende kinderen met goede orale vaardigheden slechts ten dele (kunnen) deelnemen aan de interactie in gesproken taal in de klas. Orale communicatie heeft immers grenzen. Het is onvoorstelbaar hoeveel lessen dove leerlingen die geen tolk hebben en die (in optimale omstandigheden) relatief goed kunnen spraakafzien, volgen zonder er ook maar iets zinnigs van op te steken. Vaak is de informatie-input in de klas beperkt tot wat ze lezen in hun handboek, op het bord en op de nota's van hun buurman/buurvrouw. Dat ze zoveel zaken niet kunnen volgen is het gevolg van verschillende factoren onder meer: de eigen mogelijkheden als dove persoon, de werkvormen in de klas (interactieve lessen, voertaal Engels of Frans, demonstraties, bezoeken, ...), de wijze van spreken van de leraar, de gebruikte woordenschat,...

Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat een dove leerling die gewoon onderwijs volgt zonder tolk over extra compensatiemogelijkheden moet beschikken om het psychisch vol te houden en om geen leerstofachterstand op te lopen. Deze compensatiemogelijkheden zijn o.a.: intelligentie, werkkracht, ermee kunnen leven dat hen zoveel ontgaat, ... (Hierbij dient echter opgemerkt dat professionele begeleiders ervaren dat dove leerlingen zelf veelal niet beseffen wat ze missen. Het lijkt alsof wat ze niet opvangen voor hen niet bestaat.) Het

missen van zoveel interactie in het onderwijsleerproces bij zoveel dove studenten, leidt geregeld tot het opbouwen van leerstofachterstanden die in de derde graad van het middelbaar onderwijs onoverbrugbaar worden en niet zelden resulteren in overstappen naar een lager niveau. Ook voor kinderen en jongeren met goede/betere orale vaardigheden kan een tolk een enorme hulp zijn.

Leerkrachten die dove en slechthorende kinderen en jongeren in de klas hebben en daadwerkelijk met hun noden rekening houden, zijn bovendien beperkt in hun keuze van didactische werkvormen. Met een tolk in de klas wordt meer mogelijk.

Tot slot willen we hier opmerken dat het inschakelen van tolken bij onderwijsintegratie geen Vlaamse uitvinding is maar een Europese beweging: in verschillende landen worden dove studenten op vrij grote schaal met ondersteuning van tolken geïntegreerd in het reguliere onderwijs. Dit is o.a. het geval in Finland, Zweden, Denemarken, Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Hierbij dient echter opgemerkt dat het in deze landen veelal gaat om integratie op het niveau van het hoger onderwijs; lager en middelbaar onderwijs worden meestal wel gevolgd in een dovenschool.

3. Over welke kinderen en jongeren gaat het?

De vertegenwoordigers van de Vlaamse Dovengemeenschap zijn geen voorstander van de integratie van dove kinderen in het gewone lagere onderwijs. Zeker voor jonge(re) kinderen gaat de voorkeur uit naar het buitengewoon dovenonderwijs omdat in deze scholen (meer) aandacht besteed wordt aan:

- aangepaste communicatievorm;
- sociaal-emotionele ontwikkeling en identiteitsontwikkeling;
- contact Dovencultuur;
- aangepaste methodiek, pedagogiek.

Ook taalkundigen hebben bedenkingen bij het integreren van (zeer) jonge dove kinderen. (Dit wordt verder in deze tekst behandeld bij "Omtrent de kennis van de Vlaamse Gebarentaal bij de dove kinderen en jongeren") In sommige "dovenscholen" is men dan weer wel geneigd om in welbepaalde gevallen dove lagere school-kinderen te integreren maar dan pas in de derde graad (vijfde en zesde leerjaar).

Wat betreft het secundair onderwijs begrijpt men ook binnen de Dovengemeenschap dat er binnen het BuSO slechts een beperkt aantal studiemogelijkheden kan worden aangeboden. Fevlado is voorstander van een "algemeen recht" op het inschakelen van een tolk m.a.w. elk doof kind of elke dove jongere zou het recht moeten hebben een beroep te doen op een tolk indien hij of zij wil integreren in het gewone onderwijs. Indien dit niet mogelijk is en er gewerkt dient te worden met "prioriteiten", dienen vooral de kinderen en jongeren die een studiekeuze hebben gemaakt die niet aangeboden wordt binnen het buitengewoon onderwijs voorrang te krijgen. (Maar nogmaals: Fevlado is in eerste instantie voorstander van een "algemeen recht".)

Binnen de centra/scholen die dove leerlingen begeleiden die geïntegreerd zijn met een tolk meent men dat het inschakelen van een tolk aangewezen is voor de volgende groepen kinderen en jongeren:

- Dove leerlingen met beperkte orale vaardigheden (beperkte lipleesvaardigheid) met een voldoende niveau van schriftelijke taalbeheersing en schoolse vorderingen. Dergelijke leerlingen kunnen zonder tolk hoe dan ook niet geïntegreerd worden. Deze leerlingen hebben nood aan een zeer ruim pakket tolkuren. Door het alsnog beperkte maximale pakket zitten naar ons aanvoelen nog te weinig dergelijke dove leerlingen in het gewoon onderwijs.

- Dove leerlingen met enige orale vaardigheid die zonder tolk aan heel wat klasactiviteiten niet volwaardig kunnen participeren.
- Dove leerlingen die door hun doofheid niet zinvol aan bepaalde activiteiten kunnen deelnemen. Een tolk op deze kritische momenten kan een oplossing zijn.
- Dove leerlingen die dreigen leerstofachterstanden op te bouwen omdat belangrijke delen van het onderwijsleerproces ontoegankelijk zijn.
- Dove leerlingen die grote schrik hebben om de stap naar het gewoon onderwijs te zetten. Een tolk kan een zeer belangrijke drempelverlaging betekenen.
- Dove leerlingen die reeds langer zonder tolk geïntegreerd zijn en die omwille van hun communicatiebeperkingen vastlopen in één of meerdere vakken.

4. Knelpunten

Het spreekt voor zich dat de Dovengemeenschap, de verantwoordelijken voor het onderwijs aan dove kinderen en jongeren en (gebaren)taalkundigen allen een aantal dezelfde knelpunten zien. Toch zijn er ook zaken die bv. binnen de Dovengemeenschap wel, maar binnen het onderwijs niet als problematisch worden gezien en omgekeerd. Wanneer dit het geval is, wordt dit uiteraard aangegeven.

4.1. Omtrent het experiment

Het inschakelen van tolken bij de onderwijsintegratie van dove kinderen en jongeren gebeurt in het kader van een experiment. Het opzetten van een experiment laat veronderstellen dat er een begin- en einddatum worden aangegeven en dat de doelstellingen van het experiment worden omschreven. In de omschrijving kan worden aangegeven hoe het experiment zal geëvalueerd worden, welke effecten er verwacht worden, hoe het overleg met het werkveld zal georganiseerd worden,...

Van dit alles is er niets terug te vinden met betrekking tot het experiment tolken; tot op heden is er geen sprake van een structurele en inhoudelijke opvolging van het experiment. Vanuit de scholen voor buitengewoon onderwijs is reeds herhaaldelijk aangedrongen op het installeren van een stuurgroep, die instaat voor de opvolging van het project en inspraak mogelijk maakt van het werkveld (scholen voor gewoon en buitengewoon onderwijs) en betrokken ouders, jongeren, tolken,...

Tot de belangrijke aspecten die door een echt experiment kunnen uitgeklaard worden, behoren onder meer:

- Welke zijn indicaties en factoren om het nodige aantal tolkuren te bepalen?
- Hoe kan de tolk geïntegreerd worden in het totaalgebeuren van de onderwijsintegratie? Welke is zijn rol in het team?
- Gebarentaal of Nederlands met Gebaren? De tolken zijn veelal opgeleid in Vlaamse Gebarentaal, bij sommige leerlingen en in sommige situaties is tolken in Nederlands met Gebaren meer aangewezen (bijvoorbeeld in een les Nederlands).
- Sommige lessituaties zijn moeilijk tot niet te tolken. Welke? Hoe kan dit worden opgelost?
- Is de taak van de tolk in een lessituatie anders dan de taak van de tolk voor volwassen doven? Waar liggen de verschillen? Is de deontologie wel steeds gelijklopend? Is er nood aan een meer specifieke opleiding van de tolken i.f.v. tolkopdrachten in de klas? Hoe kan dit gerealiseerd worden?

Vraag is wel of we ondertussen de fase van het "experiment" niet voorbij zijn. Fevlado stelt het zo: "Het tolken in onderwijs is de experimentele fase voorbij. Het wordt tijd om werk te maken van een degelijke regelgeving via een decreet. De Vlaamse Regering biedt wel de mogelijkheid om bv. in het hoger onderwijs 30 u pedagogische hulp buiten de lesuren aan te bieden, 30 u per student per week, zonder dat er sprake is van een maximum aantal studenten. Een gelijkaardige regeling dringt zich op qua tolkuren!!"

Momenteel ervaren de trajectbegeleiders -precies omwille van het feit dat er geen regelgeving is- veel onzekerheid. Een dove leerling oriënteren naar gewoon onderwijs is een zeer complex proces waarbij beslissingen door tal van factoren beïnvloed worden. Dove studenten kunnen slechts op een verantwoorde wijze naar een bepaalde schoolloopbaan in het reguliere onderwijs georiënteerd worden indien er voldoende zekerheid is dat de nodige ondersteuning (waaronder in sommige situaties ook de nodige tolken) voor de rest van de schoolloopbaan voorhanden zijn.

4.2. Omtrent de kennis van de Vlaamse Gebarentaal

Tijdens dit schooljaar, i.e. 2002-2003, doen er volgens het coördinerend tolkenbureau CAB 45 leerlingen/studenten een beroep op een gebaren(taal)tolk en er wordt verwacht dat deze groep tolk-gebruikers in de toekomst nog zal groeien. We gaan er –om diverse redenen die we hier niet kunnen/zullen bespreken- van uit dat deze tolken in het merendeel van de gevallen (zullen) tolken van en naar de Vlaamse Gebarentaal en niet naar het gebarensysteem Nederlands met Gebaren.

Het inzetten van een gebarentaaltolk om op die manier les te kunnen volgen in het gewone onderwijs, veronderstelt uiteraard dat de dove of slechthorende leerling of student de Vlaamse Gebarentaal voldoende goed kent/begrijpt. Er zijn voor dove kinderen en jongeren echter nauwelijks structurele mogelijkheden om deze taal te leren. Op dit moment is het dus zo dat er aan slechthorende en dove kinderen en jongeren geen of nauwelijks structureel onderwijs van de Vlaamse Gebarentaal aangeboden wordt, terwijl men wel veronderstelt dat een steeds groeiend aantal van deze kinderen en jongeren de taal voldoende goed beheerst/zal leren beheersen om ze als onderwijsmedium te kunnen gebruiken. Men lijkt er als het ware vanuit te gaan dat wie doof of (zwaar) slechthorend is automatisch Vlaamse Gebarentaal leert/kent. Dit is uiteraard niet het geval.

Hoewel kinderen van wie de ouders (dove of horende) gebarentaalgebruikers zijn, thuis waarschijnlijk wel Vlaamse Gebarentaal zullen leren, hebben ook zij nood aan een gestructureerd aanbod Vlaamse Gebarentaal op school. (Voor Nederlandstalige kinderen en jongeren is er toch ook een vak "Nederlands".) Vooral voor de 90 tot 95% van de dove kinderen die geboren worden in een horend gezin echter, dient men zich toch af te vragen of het "oppikken" van de taal tijdens de contacten met andere dove kinderen en/of –veelal in mindere mate- met volwassen gebarentaalgebruikers wel tot het gewenste niveau van taalbeheersing kan leiden.

4.3. Omtrent de specificiteit van tolken in onderwijs en de opleiding van tolken

4.3.1. Specificiteit

De tolken die ingeschakeld worden in het experiment zijn opgeleid in functie van tolkopdrachten bij volwassen dove mensen. De trajectbegeleiders voelen echter aan dat er soms een (groot) verschil is tussen tolken in onderwijs en tolken bij volwassen dove personen en dat dit in de opleiding van tolken weinig aan bod komt. In dit verband moet een duidelijke visie nog ontwikkeld worden. Idealiter zou de tolk in overleg met de student en rekening

houdend met alle elementen in de situatie moeten kunnen uitmaken wat de beste communicatieondersteuning van de concrete student in de concrete lessituatie is.

De tolk zou zich daarin erg flexibel moeten opstellen en tegelijk een aantal grenzen respecteren: een soort tolken op maat dus. Omdat jonge studenten nog niet in staat zijn dit proces samen met de tolk te gaan, lijkt overleg en dialoog tussen de tolken en de andere partners in het integratieproces noodzakelijk. Hoewel de tolk zich niet als een lid van het integratieteam beschouwt, zou dit team in sommige gevallen de gelegenheid moeten hebben om samen met de tolk te kunnen zoeken naar de meest optimale en ontwikkelingsstimulerende manier om de tolkopdracht te realiseren. In de huidige situatie is dat bijzonder moeilijk te realiseren.

4.3.2. Moeilijk te tolken vakken

Het blijkt dat een aantal lessen moeilijk te tolken is. Bij talen, waarbij schriftelijk tolken aangewezen kan zijn, is een goede beheersing van geschreven Frans of Engels essentieel voor de tolk. Hiermee dient rekening gehouden te worden bij de keuze voor een bepaalde tolk.

4.3.3. Voorbereiding tolkwerk

Een tolk kan maar goed tolken wanneer hij of zij voldoende vertrouwd is met de vakinhoud. In sommige landen voorziet men omwille hiervan voorbereidingstijd voor de tolk zodat hij zich voldoende kan inwerken in specifieke inhouden. Dit is in Vlaanderen niet het geval.

4.3.4. Tolkniveaus

Het inzetten van (gebarentaal)tolken om dove en slechthorende kinderen de mogelijkheid te bieden te integreren in het gewone –vooralsnog vooral: middelbare- onderwijs zal ertoe leiden dat in de (nabije) toekomst meer dove en slechthorende jongeren universitaire studies of studies aan een hogeschool zullen willen aanvatten en dat die jongeren hierbij eveneens zullen willen/kunnen gebruik maken van een gebarentaaltolk. Dit betekent dat er in de toekomst meer en meer getolkt dient te worden "op een hoog niveau".

We willen het hier niet hebben over de vermeende –en we benadrukken hier het woord "vermeende"- tekortkomingen in/van de Vlaamse Gebarentaal waardoor het inzetten van gebarentaaltolken aan de universiteit niet mogelijk zou zijn en ook niet over het niveau van de tolken en/of de tolkenopleidingen. We willen er wel op wijzen dat het tolken van bijvoorbeeld hoorcolleges die georganiseerd worden binnen de opleiding Economische Wetenschappen aan de universiteit meer vraagt van de tolk dan tolken bij bijvoorbeeld het vak geschiedenis in een tweede jaar middelbaar onderwijs.

Het tolken van colleges kan o.i. best vergeleken worden met congresolken. Zoals bekend, wordt er bij het tolken tijdens congressen (of het nu gaat om tolken tussen twee gesproken talen of tolken tussen een gesproken en een gebarentaal) naar gestreefd om telkens te werken met tenminste twee tolken die elkaar dan ongeveer om de 20 minuten kunnen aflossen. Wanneer men verwacht dat gebarentaaltolken werken voor studenten aan de universiteit of de hogeschool dient o.i. eveneens te worden overwogen om meer dan één tolk in te zetten.

Momenteel wordt er overleg gepleegd over de toekomst van de (gebarentaal)tolkenopleidingen en van het beroep. Daarbij wordt er voorgesteld om te werken met verschillende niveaus in de opleiding en in de uit te voeren taken. Dit betekent dat een tolk die bijvoorbeeld enkel het laagste niveau van de opleiding heeft genoten dan bv. niet zal

kunnen worden ingeschakeld voor tolken in een rechtzaal of voor congres tolken. Wanneer deze differentiëring realiteit zal zijn, lijkt het ons aangewezen om ook voor wat betreft het tolken in onderwijssituaties een verschil te maken tussen verschillende niveaus/moeilijkheidsgraden. Ook Fevlado pleit voor een gediversifieerde tolkenopleiding.

4.4. Omtrent sociale en psychologische factoren

Wij zijn van mening dat er in de hele discussie omtrent integratie/inclusie onvoldoende gepraat wordt over de gevolgen van geïntegreerd onderwijs voor de persoonlijkheid(ontwikkeling) en voor de emotionele en sociale ontwikkeling van dove kinderen en jongeren.

De vertegenwoordigers van de Dovengemeenschap en (gebaren)taalkundigen wensen erop te wijzen dat vele d/Dove volwassenen die algemeen beschouwd worden als "goed geïntegreerd in de horende maatschappij" (horende partner en/of een horende werkomgeving en/of horende sociale contacten en/of...) aangeven dat het "permanente verblijf" in de horende maatschappij niet echt bevorderlijk is voor een positief zelfbeeld. Voor een dove persoon betekent functioneren tussen horenden immers een voortdurende confrontatie met de eigen handicap, met de eigen "tekortkomingen". Even "bijtanken" in de Dovengemeenschap af en toe is –zo geven deze d/Doven aan- meer dan wenselijk.

Zeker voor kinderen en jongeren lijkt het daarom aangewezen dat er over gewaakt wordt dat er voldoende mogelijkheden zijn om contact te hebben met andere doven, bij voorkeur met dove kinderen en jongeren EN met dove volwassenen, zodat men onder meer de kans krijgt het "uitzonderlijk" zijn (in een horende school bijvoorbeeld) te relativiseren. Om de contacten met andere dove kinderen en jongeren te verzekeren, zou men –waar mogelijk- kunnen opteren voor "clusterintegratie" en meerdere leerlingen in dezelfde horende school/klas samenbrengen. Daarnaast zou het goed zijn de ouders in te lichten over de mogelijkheden hun kind in contact te brengen met volwassen d/Doven. Kinderen en jongeren –alle kinderen en jongeren- hebben behoefte aan rolmodellen, aan volwassenen om zich aan te spiegelen... en voor dove kinderen en jongeren is het goed als er bij de volwassenen waar ze naar (kunnen) opkijken tenminste enkelen zijn die dezelfde handicap als het kind hebben en toch voluit in het leven staan.

Er mag tevens niet worden vergeten dat er in een school ook buiten de klas gecommuniceerd wordt. Buiten de klas kan veelal geen tolk ingezet worden. Voor het bestaan van het experiment, integreerden enkel kinderen en jongeren met goede orale vaardigheden. Dit zijn kinderen en jongeren die in staat zijn om in een gesproken taal te communiceren met hun omgeving. De dovenscholen wijzen er op dat nu ook leerlingen die niet in staat zijn tot orale communicatie integreren in een "orale omgeving". Deze kinderen en jongeren kunnen zonder tolk veelal niet met die omgeving communiceren. Niet alle dove kinderen en jongeren slagen er mede daardoor in om ook buiten de klas te integreren en voor velen van deze niet-helemaal geïntegreerde leerlingen/studenten is de eenzaamheid zwaar om dragen. (En –zo blijkt uit een informele bevraging van een aantal geïntegreerde kinderen- over deze eenzaamheid wordt vaak niet gepraat met ouders of andere opvoeders, zeker niet wanneer men t.o.v. het kind benadrukt(e) welke kansen het wel niet krijgt d.m.v. de integratie...)

Onder meer omwille van het bovenstaande is men in de Dovengemeenschap geen voorstander van het integreren van jonge dove kinderen (kleuters en lagere schoolkinderen).

4.5. Omtrent de hiaten in het lexicon

Het feit dat Vlaamse Gebarentaal tot enkele jaren geleden niet werd gebruikt in het onderwijs, in het economische leven, in de media,... -samen met het gegeven dat vele doven tot voor kort (en eigenlijk nog steeds) onvoldoende kansen hadden op onderwijs aangepast aan hun intellectuele niveau- heeft tot gevolg dat er momenteel nog "gaten" zitten in het het lexicon van de taal. Voor een aantal –vaak eerder technische of wetenschappelijke- begrippen bestaat er (nog) geen Vlaams gebaar. Uiteraard is dit erg vervelend voor het tolken van vakken als fysica, wiskunde, aardrijkskunde, geschiedenis,...

Precies daarom was er in het recente verleden een zogenaamd "hiatenproject". Dit project waarbij alle dovenscholen en Fevlado en het Vlaams GebarentaalCentrum betrokken waren, had tot doel het op een gestructureerde en wetenschappelijk onderbouwde manier opsporen en invullen van de hiaten in het lexicon van de Vlaamse Gebarentaal. In het kader van dit project werden de vakgebieden wiskunde en wereldoriëntatie behandeld. Momenteel ligt het project stil bij gebrek aan middelen.

4.6. Omtrent het gebrek aan tolkuren en tolken

Misschien wel het belangrijkste knelpunt is uiteraard het te beperkte aantal tolkuren per leerling/student. Het kan uiteraard niet dat een leerling in de middelbare school slechts gedurende respectievelijk 4,5 uren (BSO), 6 uren (TSO) of 7 uren (ASO) kan beschikken over een tolk! Fevlado schrijft hierover:

"Het tekort aan tolkuren wordt momenteel opgevangen door verschillende vangnetten. Zo springen opvoeders, logopedisten, GON-begeleiders en stagiairs in om wat extra uren te tolken. Ouders zetten heuse initiatieven op om geld in te zamelen om aldus wat extra tolkuren te kunnen betalen. Buitenschools wordt nog extra ondersteuning geboden via GON, thuisbegeleiding en het MPI. (De GON-begeleiding kan echter zelf ook een uitbreiding van het pakket gebruiken. Nu zijn ze zowat het manusje van alles.) We stellen ons toch vragen bij deze situatie. Het zoeken en vinden van allerlei alternatieven en oplossingen voor het tekort aan tolkuren is natuurlijk lovenswaardig maar het leidt zelden tot een structurele oplossing en geeft bovendien een vertekend beeld van de behaalde successen."

Hiermee samengaand is er het probleem van het tekort aan beschikbare tolken. Soms kan een toegekend tolkuur niet opgenomen/ingevuld worden omdat er geen tolk ter beschikking is. Fevlado ziet de volgende maatregelen om het structurele gebrek aan gediplomeerde tolken op te lossen:

- het aanbieden van contracten aan de tolken (dus niet op zelfstandige basis) biedt een hoger rendement en de job wordt aantrekkelijker;
- bij clusterintegratie ook een verhoging van het rendement;
- geen tolken inzetten in het lager onderwijs. Aldus komen meer tolken vrij voor het middelbaar en hoger onderwijs. We moeten rekening houden dat in de toekomst meer leerlingen zullen doorstoten naar het hoger en het universitair onderwijs, dus de vraag daar zal zeker stijgen.
- de tolkenopleiding moet als studiekeuze op zich aantrekkelijker gemaakt worden zodat meer studenten bewust voor dit beroep kiezen.

Het CAB is van mening dat het verbeteren van de werkomstandigheden van de tolken inderdaad cruciaal is. Indien de overheid overweegt om in dit verband aan tolken een bediendenstatuut aan te bieden, dan is het van belang dat tolken in een dergelijk statuut niet

uitsluitend in het onderwijs actief zijn. Een bediendencontract moet toelaten om tolken tegelijkertijd in te zetten voor volwassen dove cliënten. Aldus wordt in het belang van de Dovengemeenschap economisch het maximum rendement uit het beschikbare tolkenpotentieel gehaald (cf. Denemarken). Een bediendenstatuut is echter geen *conditio sine qua non*. Ook een verbetering van het statuut van zelfstandige tolk (bv. het incalculeren van een component reis- en wachttijd in het honorarium zoals in Nederland, of het optrekken van het uurhonorarium tot het niveau van de ons omringende landen) kan er voor zorgen dat zich meer tolken aanbieden en dat meer studenten aan de opleiding beginnen.

4.7. Omtrent de budgetten

Het huidige budget (schooljaar 2002-2003) voor gebaren(taal)tolken bedraagt naar schatting 225.000 euro. Dit is een stijging met bijna 30% t.o.v. het schooljaar 2001-2002. Maar hiertegenover staat dat het aantal leerlingen sedert vorig jaar steeg met 36%: van 33 naar 45 leerlingen. Daarbij komt dat de leerlingen in vergelijking tot enkele jaren geleden minder tolkuren per leerling ontvangen. In 1998 kreeg een jongere 10 tot 12 uren ondersteuning door een gebaren(taal)tolk (gedurende 40 lesweken). Heden krijgt een jongere maximaal 8 uren ondersteuning door een gebaren(taal)tolk (dan nog in het ASO en in de veronderstelling dat er maar 30 effectieve schoolweken zouden doorgaan).

Vanuit de dovenscholen wil men er verder op wijzen dat sommige leerlingen slechts integreerbaar zijn wanneer hen een veel groter pakket tolkuren toegekend wordt. Deze leerlingen blijven aangewezen op het B.O., hoewel we weten dat ze met een tolk een hoger niveau zouden aankunnen of andere beroepskeuzemogelijkheden zouden hebben.

Hoe zal er worden omgegaan met de te verwachten uitbreiding van het aantal kandidaten tolkgebruikers voor het schooljaar 2003-2004 en de volgende schooljaren?

4.8. Specifieke knelpunten omtrent schrijftolken

Het blijkt niet zo gemakkelijk te zijn om inzicht te krijgen in de situatie voor wat betreft het inzetten van schrijftolken. Het inschakelen van deze tolken bij onderwijsintegratie wordt niet langer gecoördineerd door het CAB; de organisatie ervan wordt volledig gedelegeerd naar de scholen van de dove leerlingen en studenten. Daardoor is er minder overzicht. Tevens is het zo dat er i.v.m. schrijftolken de laatste jaren wel wat veranderd is en dat er nog steeds heel wat beweegt: de regelgeving is aangepast, er is in 2002 voor het eerst gestart met een opleiding schrijftolk-notetaker, er zijn plannen om een opleiding schrijftolk-notetaker aan te bieden in de 2 doventolkenscholen.

Een aantal van de knelpunten die gelden voor gebaren(taal)tolken, geldt uiteraard ook voor schrijftolken. Daarnaast worden de betrokken begeleidingsdiensten met de volgende specifieke problemen geconfronteerd:

4.8.1. Beschikbaarheid schrijftolken

Sommige scholen en studenten slagen er in een goede schrijftolk te vinden. Voor andere studenten en/of in andere situaties blijkt het vinden van een geschikte schrijftolk niet mogelijk. Dit heeft soms te maken met de specifieke eisen waaraan de schrijftolk moet voldoen (bv. vakinhoudelijke kennis, kennis Frans of Engels), het gebrek aan ervaring in de school (die onvoldoende ziet hoe ze dit dient aan te pakken), of gewoon het niet vinden van iemand die bereid is een dergelijke (vaak beperkte en versnipperde) opdracht aan te nemen. Ook het feit dat de school voor een laptop moet zorgen, kan een drempel vormen. We hebben

de indruk dat het vooral in secundaire scholen moeilijk is om schrijftolken te vinden, zeker wanneer er binnen de school geen geschikte kandidaat beschikbaar is.

(Voor hoger onderwijs wordt aangenomen dat je via andere kanalen -medestudenten, ouderejaars en afgestudeerden- ook goede kandidaten kan vinden om te schrijftolken.)

4.8.2. Beroepsprofiel schrijftolken

Waar er bij de gebaren(taal)tolken reeds sprake is van een beroepsprofiel, een specifieke deontologie, enige kwaliteitscontrole (via het CAB), stellen we vast dat deze aspecten m.b.t. schrijftolken nog vrij onduidelijk zijn. In elke situatie moet geïmproviseerd worden om een zo functioneel mogelijke ondersteuning te bieden aan de student. Enige opvolging, begeleiding en het uitwerken van een duidelijk beroepsprofiel is wenselijk. Wie neemt dit op zich? Wie heeft het mandaat om dit te doen? Momenteel bieden sommige begeleidingsdiensten enige ondersteuning aan de schrijftolk: basisinformatie over doofheid, informatie geven over de ondersteuningsnoden van de student, overleg met de school... maar dit is vrijblijvend.

4.9. Omtrent de aanvraagprocedure

De aanvraagprocedure is loodzwaar (bezorgt administratieve overlast) en wordt in de praktijk uitgevoerd door de trajectbegeleiders (orthopedagogen) in betrokken M.P.I.'s die daarvoor niet gesubsidieerd zijn. De voorwaarden worden elk jaar opnieuw aangepast. De gewijzigde procedure werd bv. in 1999 en 2000 slechts enkele dagen voor de limietdatum voor het indienen van de aanvragen aan de aanvragers toegestuurd. Niettegenstaande de aanvraag wordt begeleid vanuit het G.On.-team en/of MPI-personeel wordt de beslissing alleen medegedeeld aan de scholen voor gewoon onderwijs. Ook de ouders moeten de beslissing vernemen via de scholen. De beslissingen worden genomen door het beheerscomité. Tot op heden is echter niet duidelijk wie lid is van dit beheerscomité, welke de beschikbare middelen zijn, welke de criteria zijn,.....

Door deze procedure weten ouders (en begeleidingsteams) van nieuwe leerlingen niet hoeveel tolkuren er kunnen worden verwacht in het komende schooljaar. Leerlingen die reeds eerder ingestapt zijn in het project, zien hun middelen elk jaar opnieuw weer dalen.

Bij de aanvraag is het soms ook moeilijk precies in te schatten hoeveel tolkuren een leerling nodig zal hebben. De studiekeuze kan veranderen tussen aanvraag en aanvang studies, de leerling kan in juni niet slagen, ook wie de leerkracht is kan bepalend zijn i.v.m. al dan niet een tolk nodig hebben. Verder stellen we vast dat sommige leerlingen onverwacht en in een korte tijd sterk kunnen evolueren in hun communicatiemogelijkheden en afhankelijkheid van een tolk.

Het aangeven van de vakken waarvoor moet worden getolkt is in verschillende situaties volkomen overbodig. De auditieve handicap zorgt er immers voor dat er in elk vak informatie verloren gaat. Deze keuze kan trouwens sterk beïnvloed worden door de momentane situatie (welke leerkracht geeft het vak, interesse van de leerling, beschikbaarheid van nota's,...).

Tot slot dienen leerlingen een keuze te maken tussen een gebaren(taal)tolk of een schrijftolk; de praktijk wijst echter uit dat tijdens één en dezelfde les beide vormen van tolken functioneel kunnen zijn en dat dit kan variëren naargelang de voorkeur van de leerling, de leerinhouden, de stijl van de leerkracht,...

Wellicht kan er een grotere flexibiliteit en een meer optimale aanwending gerealiseerd worden indien het mogelijk zou zijn dat tolkuren binnen het dienstverleningscentrum van de ene naar de andere leerling kunnen doorgeschoven worden.

4.10. Omtrent de regels voor het aanwenden van tolkuren

In de loop van het experiment is een aantal bijkomende regels voor het aanwenden van tolkuren tot stand gekomen. Zo wordt de inzet van tolkuren bij extra-muros activiteiten (bosklassen en zeeklassen) beperkt tot 2u per dag. Tijdens sportdagen, schriftelijke examens, oudercontacten en open-deur-dagen en proclamaties (!) wordt er geen tolk betaald door het departement. Ook wanneer een leerling/student aan "leerlingparticipatie" wil doen en bv. deel wil uitmaken van een leerlingenraad of dergelijke, kan hij/zij geen beroep doen op een tolk voor vergaderingen met deze raad. Eventueel kunnen er wel tolken worden ingeschakeld bij mondelinge examens, tijdens misvieringen indien ook voor het vak godsdienst tolkondersteuning werd gevraagd en tijdens stages maar dit dient wel vooraf te worden aangevraagd. Dergelijke regeltjes maken het inschakelen van tolken nodeloos complex en verhinderen het flexibel inschakelen van tolken door de leerling en de school.

4.11. Omtrent het organiseren van de inzet van tolken

Het effectief inschakelen van de tolken in de scholen is een technisch moeilijk gegeven. Het is niet gemakkelijk om steeds op het juiste uur de juiste tolk beschikbaar te hebben, sommige uren blijven oningevuld. Soms slaagt de school er niet in (of is de bereidheid er niet) de lessen waar een tolk is te groeperen in blokken van 2 à 3 uur.

Voor de leraren en voor de dove student is continuïteit (in de zin van langere tijd dezelfde tolk voor een bepaald vak) ontzettend belangrijk. Continuïteit laat toe dat de tolk, de leraar en de student maximaal op elkaar afgestemd geraken.

Er dient hier wel te worden gewezen op het feit dat tijdens het schooljaar 2001-2002 89% van de door het departement ter beschikking gestelde tolkuren ingevuld werden. Dit cijfer ligt bv. in Nederland significant lager. Het hoge percentage in Vlaanderen is in vergelijking met enkele jaren geleden een flinke verbetering, hetgeen erop wijst dat zowel de tolken als het CAB als de "integratiescholen" zich duidelijk aanpassen om samen het onderwijstolken beter te organiseren.

4.12. Omtrent de beperking tot secundair en hoger onderwijs

Tolken kunnen nu alleen worden ingeschakeld indien de leerlingen voltijds secundair of hoger onderwijs volgen met een volledig leerplan.

Heel wat dove mensen willen het gebrek aan keuzemogelijkheden bij het verlaten van het Bu.S.O. compenseren door aansluitend andere opleidingen te volgen. De meest voor de hand liggende weg daarvoor is onderwijs voor sociale promotie of een middenstandsopleiding. Daar kunnen echter geen tolken ingeschakeld worden. (Dit kan wel indien het gaat om bijscholing in het kader van de werksituatie. Voor bijscholing in een werksituatie kan een deel van de "10% van de werktijd-tolkuren" gebruikt worden. Voor opleidingen die niet meteen aansluiten bij de werksituatie kan dit niet. Ook niet-werkenden (werklozen, studenten, huisvrouwen/mannen,...) vallen uiteraard uit de boot.) Doordat er geen onderwijsregelgeving is over het gebruik van tolken in het volwassenenonderwijs blijven levenslang leren, her- of bijscholen voor d/Doven een onbestaand begrip, dit tot grote frustratie van de Dovengemeenschap.

4.13. Omtrent de kwaliteit en het imago van het buitengewoon onderwijs

Wij wensen te benadrukken dat het "omarmen" van de mogelijkheid te integreren in het gewone onderwijs door bv. ouderverenigingen, de gemeenschap van volwassen Doven, niet noodzakelijk betekent dat men het "dovenonderwijs" afwijst. In tegenstelling tot wat klaarblijkelijk vaak wordt verondersteld, is kiezen voor integratie in het gewone onderwijs niet altijd een positieve keuze zonder meer. Er zijn ook ouders van dove kinderen en jongeren –en dove kinderen en jongeren zelf- die liever zouden opteren voor een dovenschool maar die dat omwille van allerlei redenen (vaak redenen die te maken hebben met het aanbod in en/of het imago van het buitengewoon onderwijs) toch maar niet doen.

Wij hopen dat het investeren in de integratie van dove kinderen en jongeren in het gewone onderwijs niet ten koste zal gaan van het investeren in het buitengewoon dovenonderwijs. Wij zouden integendeel graag zien dat er in de nabije toekomst ook gewerkt zal worden aan een verbetering van het onderwijs aangeboden in de dovenscholen. Dove en slechthorende kinderen en jongeren zouden de mogelijkheid moeten krijgen om ook in het buitengewoon onderwijs te kiezen uit een waaier van opleidingen; opleidingen die bovendien –indien van toepassing- recht geven op diploma's gelijk aan of evenwaardig met die van vergelijkbare opleidingen in het gewone onderwijs. Fevlado merkt op dat wat betreft het aanbod een eerste stap zou kunnen bestaan in het schrappen van gelijkaardige opleidingen die in verschillende scholen worden aangeboden. Als een bepaalde opleiding in 1 of 2 scholen wordt ingericht in plaats van in 5 of 6, komen er wellicht middelen vrij voor nieuwe studiemogelijkheden.

Wij zijn tevens van mening dat er niet enkel gewerkt dient te worden aan een verbetering van de hoeveelheid aan en kwaliteit van de opleidingen maar zeker ook aan een verbetering van het imago van het buitengewoon onderwijs. Bijvoorbeeld in bepaalde onderdelen van de medische sector wordt "terechtkomen" in het BO nogal eens afgeschilderd als het ergste wat een kind met een handicap kan overkomen. Wij vinden dit een spijtige zaak. Het buitengewoon onderwijs is o.i. een onderwijs waar dankzij een ruimere omkadering, dankzij gespecialiseerde medewerkers, dankzij de aanwezigheid van hulpmiddelen,... aan kinderen en jongeren met bepaalde noden meer -en in sommige opzichten ook: beter- kan worden geboden dan in het reguliere onderwijs en het buitengewoon onderwijs kan en dient zich o.i. op deze manier (te) profileren.